

Oponentský posudek dizertační práce

Autor práce: Karolína Pauknerová

Název: Tělo – chůze – krajina. Pravěké zemědělské kultury v rovinatých terénech Čech.

Autor posudku: Doc. PhDr. Martin Gojda, CSc.

Dizertační práce K. Pauknerové můžeme označit za dílo, které nemá v naší odborné literatuře předchůdce a je tak možné jej s trochou nadsázky považovat za průkopnické. Autorka se v něm obrátila k tématu krajinné archeologie, která se v posledních dvaceti letech těší nemalé badatelské pozornosti nejen v zahraničí, ale i u nás. Fenomén krajiny a jejího archeologického rozměru je ovšem reflektován odedávna, v moderní době obzvláště díky zakladatelskému dílu O.G.S. Crawforda, W. G. Hoskinse, M. Astona či A. Fleminga.

Výrazně odlišným způsobem se tohoto tématu zhostila postmoderna 80. a 90. let minulého století, jejíž představitelé se přímo konfrontačním způsobem obrátili zády k dosavadním konceptům krajinné archeologie. Zvolili postup, který se na rozdíl od tradičních a moderních přístupů pokouší hodnotit sídelní strategie minulých společností, resp. komunit s ohledem na emociální a symbolický rozměr jejich rozhodovacích mechanismů. V jistém ohledu se jedná o důsledně vedenou snahu zpracovat téma dějin osídlení metodami socio-kulturní antropologie, která podobným způsobem zkoumá vztah dosud přežívajících tzv. tradičních společností k jejich sídlům a krajině, v níž se pohybují. Nutno říci, že v každém případě tento postmoderní (v archeologii nejčastěji označovaný jako postprocesuální) přístup rozšířil dlouhodobě zakonzervované postupy v některých oblastech archeologie (novátorské terénní postupy, důraz na některé přehlížené aspekty sídelního prostoru aj.) a vstoupil do širšího povědomí jako tzv. krajinná fenomenologie. Zároveň je ale třeba dodat, že ve Velké Británii, tedy v zemi svého původu, získal sice nezanedbatelný ohlas mezi některými reprezentanty postprocesualistických myšlenek, zároveň se však dočkal i ostré kritiky. Pokud je mi známo, ani prostředí profesionální archeologie mimo britské ostrovy myšlenky tohoto směru příliš neoslovily.

Posuzovaná práce je rozdělena do dvou základních oddílů. V prvním z nich autorka představila základní teoretická východiska svého díla a přehledným způsobem je zasadila do kontextu fenomenologie jakožto významné filozofické kategorie. Zabývá se tak postupně všemi důležitými termíny, které tvoří osu současných fenomenologických studií. Velmi dobře je zpracován přehled o pojetí krajiny a prostoru ve spektru soudobých vědních disciplín (autorka ovšem nesprávně do kapitoly „Krajina v české společenské vědě“ řadí i krajinnou ekologii, která má výrazně blíže k oborům přírodovědným), podobně lze ocenit autorčino hodnocení základních kategorií a pojmů

postmoderních krajinných studií (jednání a vnímání krajiny, krajinná paměť apod.). V další části prvního oddílu je pak podobně zdařilým způsobem zpracováno téma, které tvoří onu pomyslnou druhou stranu mince (krajinné fenomenologie) a tím je chůze/chození/procházení a lidské tělo. Obě části jsou pak založeny na poměrně rozsáhlé bibliografii, jíž autorka tvořivým způsobem reflektuje.

Přes obecně příznivý dojem najdeme v prvním oddíle dizertační práce také nezanedbatelnou řadu více či méně závažných pochybení. Začneme-li výše zmiňovanou bibliografií, přes její rozsah v ní některé důležité až reprezentativní práce (zejména českého původu) postrádám. V kapitole o archeologii krajiny by neměly být opomenuty přehledné studie o pojetí krajiny v britské archeologii a obecně o postprocesuálních východiscích archeologie 80. a 90. let, které byly v minulém desetiletí zveřejněny na stránkách našich recenzovaných periodik (AR, PA). Přehlédnou-li absenci některých titulů např. S. Komárka či K. Stibrála, za nepominutelné považuji chybění poslední mezioborové syntézy české historické/kulturní krajiny *Krajina a revoluce* (Sádlo a kol., 2005). V kapitole věnované pojmu paměť krajiny výrazně chybí jeho reflexe současnou českou archeologií (zejm. M. Kuna, 2004). Z britského prostředí postrádám alespoň některé z prací M. Johnsona, významného představitele britské postmoderní archeologie orientované na výzkum historické krajiny, resp. jeho nejnovější dílo z r. 2007 *Ideas of Landscape*.

Hodnocení bibliografické části prvního oddílu práce K. Pauknerové využívám k celkovému pohledu na formální stránku kapitoly Bibliografie. Bohužel musím konstatovat, že autorka zásadním způsobem pochybila především v řazení naprosté většiny titulů, které u jednotlivých autorů začíná od nejnovější publikace, zatímco zavedený úzus je přesně opačný (výjimku tvoří např. práce Z. Sedláčka či A. Stockého). Těžko omluvitelné je také ve všech citacích chybně uváděné jméno E. Neustupného (Neústupný), což by se vzhledem k tomu, že uvedený badatel (ostatně i jeho předchůdce Jiří N.) patří k nejčastěji publikujícím a citovaným autorům v moderní historii české archeologie, absolventce magisterského oboru archeologie v žádném případě stát nemělo. Další drobné nedostatky v citacích (např. někdy používá autorka čárku za příjmením autora, ve většině případů čárka chybí) netřeba dlouze rozebírat. Dovolím si upozornit, že nedostatky tohoto druhu jsou většinou důvodem k nepřijetí jak bakalářských, tak magisterských prací.

Za pochybení považuji také často se vyskytující víceméně doslovné opakování myšlenek v jednotlivých částech práce (heuristika, analýza, syntéza). Např. pojetí krajiny E. Neustupného se takto opakuje na str. 25, 26 a 31. Shodné odstavce či věty najdeme také na str. 73/74, 83/86, 112 a 143 (jednou doslovně, jindy volně parafrázované). Obecně zde nebyla dodržena zásada, že syntéza/závěr má formulovat nové poznatky zobecněním konkrétních informací, popsanych v analytické části práce a nikoli je opakovat. Závěr je tak např. u kapitoly věnované Kladenské tabuli neúměrně dlouhý.

Vlastní tvůrčí práci K. Pauknerové reprezentuje druhý oddíl dizertace, v níž jsou vymezena východiska fenomenologické analýzy a popsána metoda sběru dat a jejich zpracování. Tento fenomenologický postup pak autorka aplikovala ve třech územních celcích (Plzeňsko, Kladenská tabule, Kolínsko), v nichž se pokusila nalézt shody a protiklady sídelně prostorových strategií v neolitu, eneolitu a době bronzové. Tento fenomenologický přístup nebyl – pokud je mi známo – v české archeologii uplatněn (resp. publikován), takže dosažené výsledky lze hodnotit bez možnosti srovnání. Zdá se mi, že v rámci vymezeném použitou metodou se autorka nikterak neodchýlila od standardu tak, jak jej známe z britských projektů. Otázkou však zůstává, zda – resp. do jaké míry – je jistá jednostrannost tohoto typu sídelní analýzy udržitelná a zda její možnosti dovolují příliš zobecňovat sídelní strategie pravěkých populací. Z nejdůležitějších překážek, které limitují tuto možnost lze jmenovat: a) opomíjení praktických (ekonomických) aspektů, které při volbě sídelních poloh vedle symbolického významu musely hrát nemalou roli; b) potlačování faktoru změn, jimž kulturní krajina podléhá v čase dlouhého trvání (zejména stupeň zalesnění/odlesnění, který významně ovlivňuje dohlednost v terénu, hydrologické poměry, resp. změny ve vodním režimu způsobené jak přirozenými pochody, tak lidským impaktem, aj.). Prostě představa zakoušení minulé krajiny v její přítomné podobě, navíc prostřednictvím příslušníka civilizačně vyspělé moderní společnosti, vyvolává sama o sobě značné pochybnosti. Tím nechci popírat určitý význam a užitečnost přístupu, který je založen na smyslovém vnímání reality, ale spíše bych jej preferoval jako komplementární metodu k postupům založeným na empiricky nezpochybnitelných a měřitelných datech – byť i s vědomím jejich omezené výpovědní hodnoty.

V souvislosti s výše řečeným mi v práci chybí využití možnosti, která se pro výzkum reliéfu krajiny a sídel významně nabízí. Jsou to geografické informační systémy, které se shodou okolností výborně hodí právě k řešení problémů spjatých s terénním reliéfem. V nedávné době konstituovaný obor geomorfometrie, který je součástí fyzické geografie, resp. geomorfologie, nachází stále větší uplatnění ve studiích krajinné archeologie. Jsem si vědom až programového zavrhnání počítačových aplikací v postprocesuální směřování krajinné archeologie, nicméně považoval bych za velmi zajímavé, kdyby se autorka ve svých sledovaných polygonech pokusila porovnat rozdíly, které přinášejí aplikace v prostředí GIS (např. stanovení tzv. nákladové/izochronické vzdálenosti, stanovující prostupnost krajinou, modelování strategických míst; omezeným způsobem využila autorka jediný analytický nástroj GIS, analýzu dohledu) a údaje dosažené autopsií, resp. skutečným pohybem v terénu. Takové srovnání by výrazně pomohlo doložit, jaká je validita výsledků generovaných pomocí počítačových algoritmů, nakolik „dehumanizující“ je poznání historické krajiny jejich prostřednictvím, resp. jak legitimním nástrojem tohoto druhu výzkumu jsou.

Celkový dojem z autorčina terénního pozorování poloh osídlovaných v pravěku je velmi dobrý a ukazuje na její zaujetí, píli a připravenost. O jednotlivých krocích by bylo možné dlouze diskutovat, ale

na tomto místě to není reálné. Určité výtky ke druhému oddílu práce přesto nelze pominout. Nikde jsem v něm nenašel odkaz na zřetelné kořeny postmoderního (resp. fenomenologického) přístupu ke krajině v idejích klasického evropského romantismu, který tak zásadním způsobem uchopil téma krajiny a jejího smyslového prožívání/zakoušení prostřednictvím osobního fyzického kontaktu (motiv poutníka). Z drobnějších chyb uvádím např. nejasnosti v geografickém vymezení kolínské zájmové oblasti (na str. 150 nahoře a v Anotaci se píše, že se jedná o území na jih a jihozápad od Kolína, ve 3. odstavci na str. 150 nahoře a na str. 169 je toto území umístěno na jih a jihovýchod od uvedeného města). Poslední kapitola celé práce, která podává chronologický přehled a popis kultur, jejichž sídelní areály byly podrobeny výzkumu, považuji za nestandardní a v souvislosti se zavedenou formou dizertací nadbytečnou. Své oprávnění by měla v popularizačním díle.

Závěr: Domnívám se, že předložená dizertační práce Karolíny Pauknerové je klasifikovatelná jako studie metodicky zakotvená spíše v současné socio-kulturní antropologii než v archeologii a obávám se, že by na archeologickém univerzitním pracovišti byla v této podobě obtížně obhajitelná. Přes nemalý počet zejména formálních pochybení však oceňuji novátorství metody, o jejíž praktické využití se autorka u nás poprvé pokusila a s velkými výhradami práci doporučuji k obhajobě.

V Praze 15. 6. 2010

Doc. PhDr. Martin Gojda, CSc.

Katedra archeologie, FF ZČU v Plzni